

Брагатата улулица – древен гост в плейстоценските гори на България

Златозар Боев

В тази статия ще разкажем за първата находка на *Strix nebulosa* от късен плейстоцен, открита в Девешката пещера с възраст около 70 000 г. Тя е първото доказателство за

целия Балканския полуостров, че видът се е срещал и тук. Находката е десетото палеоорнитологично свидетелство и регистрира най-южната точка от разпространението на брагатата сова в Европа и цялата палеарктична област, която обхваща северна Евразия и северна Африка.

Брагатата улулица (*Strix nebulosa*) е четвъртият по големина вид в разреда на совоподобните птици (Strigiformes). Тя е и един от няколкото вида с толкова широко холарктично (в северна Евразия и северна Северна Америка) разпространение. Въпреки това, в съвременната природа на България и Балканския полуостров, както и в по-голямата част от Европа, този вид не се среща. От европейските държави само две (Финландия и Русия) могат да се похвалят, че този величествен властелин на тайгата обитава техните гори.

Любопитно е, че преди около четвърт век находката бе предварително съобщена като *Strix aff. nebulosa* (т. е. улулица, подобна на брагатата). Поради отсъствието на необходи-

мия сравнителен колекционен материал тя остана повече от две десетилетия недоопределена. Едва в последните две години се удаде възможност това интересно изследване да бъде завършено с категоричното определяне на въпросния първи шиен прешлен (атлас) като принадлежащ на брагатата улулица.

Всъщност какво представлява находката от Деветашката пещера? Това е един почти напълно запазен първи шиен прешлен (атлас или епистрофей) на възрастен индивид, събран през 1996 г. от екипа на археолога доц. проф. Стефка Иванова от Националния археологически институт с музей при БАН. Той произлиза от среднопалеолитните отложения в пещерата, датирани ок. 70 000 г.

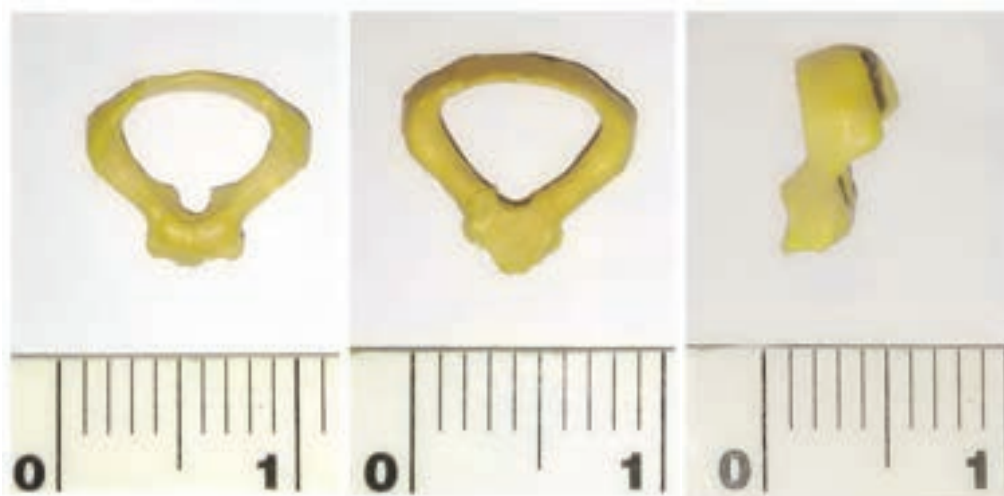
Както е добре известно, Деветашката пещера е най-голямата пещера в България. Тя се намира се на 2 km южно от с. Деветаки (Област Ловеч) на около 140 m н.в. Дължината ѝ е 2442 m, а площта ѝ е 20 400 m². Пещерата е била обитавана продължително време през палеолита и неолита. Най-вече поради тази причина, основно сред кухненските остатъци от храната на гревните ѝ обитатели, в нея са открити костни останки от общо 136 таксона на птици, представени с най-малко 100 вида. Това представлява над 1/4 от съвременната орнитофауна на страната. Цялата тази информация е извлечена от 4078 костни останки. С това тяхно изобилие, Деветашката пещера се превръща в птичето находище с най-разнообразния състав в България. Пещерата е уникална и с още нещо: В нея „бореалният орнитокомплекс“ е най-добре представен в България. Тук са установени такива бореални (северни) представители на тайгата и тундрата като лещарката, евроазиатският тетреф, глухарът, пернатоногата кукумявка, блатната сова, снежната яребица, врабчовата кукумявка, червеношият гъска, черната потапница, потапницата звънарка и гр.

Да представим и самата находка! Както знаем, атласът е специализираният първи шиен прешлен в гръбначния стълб, осъществяващ връзката на черепата със скелета на туловището. Зато-



Брадата улулица (Strix nebulosa).
По: Peterson (1957)

ва той е силно диагностичен и много специфичен при всички птици. Находката от Деветашката пещера беше сравнена със съответните прешлени на екземпляри от шестте най-големи сови в Холарктика. Дори само общият поглед върху морфологията и размерите насочва към много голяма сова. Прешленът силно наподобява атласния прешлен на горска улулица (*Strix aluco*), бухал (*Bubo bubo*) и други големи сови. В сравнение с бухала, атласът на брадатата улулица се различава по своята по-малка ставна повърхност за тилния кондил и по-тясната ямка между двата клона в основата на прешлена. Формата на дъгата на прешлена е по-скоро триъгълна, отколкото овална, както е при бухала. Сравняваният образец се



Находката от Деветашката пещера – първи шиен преилен (атлас). Сн.: З. Боев

отличава и от уралската улулица (*Strix uralensis*) по същия начин, както от бухала, но е със значително по-големи размери. Различава се от снежния бухал (*Bubo scandiacus*) по по-малката кондиларна ямка и по-добре развитите задни ставни израстъци. Находката наподобява на горската улулица (*Strix aluco*), но е значително по-голяма. Тя има и по-дълги ставни израстъци както при всички видове в рода *Stix*.

Всички сови от рода *Asio* са много по-малки по размер. Останалите палеарктични сови (сред които са и рибоядните бухали от род *Ketupa*) отпадат от „подозренията“ ни поради тяхната метрична или екологична несъвместимост. В този метричен диапазон няма друга голяма сова, освен *Strix nebulosa*. Сравнението с прешлена на брадата улулица показва пълно съвпадение.

Какво знаем за миналото на брадата улулица? – Много малко. Фосилните находки на *S. nebulosa* са изключително

редки. Досега са известни само 9 (девет!?) находища. Всичките са само в четири държави в Европа и всички са от плейстоцен, като повечето са от късен плейстоцен: Австрия, Чехия, Италия и Румъния. Три находища са известни и в азиатската част на Русия, разположени в пределите на съвременния ареал на вида – Северен Урал, Якутия и Алтай.

Тези девет находища определят и хроностратиграфския обхват на вида от ранен плейстоцен до съвременност. И българската находка попада в този обхват. Деветашката пещера е първото находище на брадата улулица на Балканския полуостров и най-южната точка на разпространението на този вид в плейстоцена на Европа и Палеарктика. Това е косвено доказателство за мащабните климатични и последвалите ги екологични промени в природната палеосреда през стадиялите на плейстоцена. В група една пещера в Северна България (пещерата Сухи Печ/Козарника)



Деветашката пещера – най-голямата в България, 02.09.2017 г. Сн.: З. Боев

през 1994 г. беше намерена една група емблематична северна сова – снежният бухал (*Bubo scandiacus*), доскоро наричан

бяла (свежна) сова. Добре, че времената с такъв свиреп климат отдавна са отминали! ■

ЛЮБОПИТНО

Емблематичната пеперуга – монарх
вече е защитен вид



Пеперуга Монарх (*Danaus plexippus*)

Един от най-популярните видове дневни пеперуги в Северна Америка безспорно е красивата многоцветна пеперуга, придобила световна известност под името Монарх. Научното ѝ име, дадено още от бележития френски зоолог Карл Линей през 1758 г., е *Danaus plexippus*. Пеперугата Монарх е обитавала и все още обитавва в огромни популации главно източната част на Северна Америка от горите на Южна Канада до Мексико, но е позната и в други географски райони и страни с топъл климат като

Австралия, Нова Зеландия, Виетнам и др., както и на Иберийския полуостров в Европа. Това, което я прави толкова известна и емблематична за Северна Америка, са ежегодните многомилionни масови миграции на възрастните крилати пеперуги всяка есен от Южна Канада и северните части на САЩ до Мексико и пролетното ѝ завръщане обратно на север в горите на Канада и САЩ за изхранване и размножаване. Облаците от милионите крилати пеперуги изминават 2 пъти ежегодно по 4000 км. В

двете посоки и с право се посочват като класически пример за далечни масови мигранти в много учебници и ръководства по зоология и екология в света. А през 2009 г. пеперуги Монарх участваха и в космически експерименти на Международна космическа станция с цел експериментално излюпване, какавидиране и развитие на възрастните крилати пеперуги в специални генерични космически инкубатори.

В последни години американски, канадски и мексикански учени констатирали прогресивно намаляване на мигриращите популации на Монарха. Те съобщават, че само през последното десетилетие това намаление се движи между 22% и 72% в сравнение с предишните десетилетия. А в сравнение с по-предишни години, например 1990 г., това грастично намаляване на популацията на север-

ноамериканските пеперуги е между 85% и 95%! По този повод д-р Ник Хадгас (Dr Nick Haddad) от Мичиганския университет заключава: *„Много лесно е да предположим колко бързо тази пеперуга ще се окаже застрашена и от пълно изчезване“*.

Голяма част от американските учени – изследователи на числеността и ежегодните миграции на пеперугите Монарх считат, че то е резултат главно на климатичните промени, настъпили през последните десетилетия и на американския континент. Но други учени, напр. д-р Ема Пелтон (Dr Emma Pelton) от неправителствената организация *Herces Society* счита, че грастичното намаляване на числеността на популацията на пеперугата Монарх през последните години е резултат и на нарасналото използване на пестициди и хербициди на американския континент.

Поради високата численост на пеперугата Монарх на американския континент досега тя не е считана за уязвим или застрашен вид в САЩ. Но състоянието на вида вече е под системно наблюдение и контрол от експертите на Международния съюз за защита на природата (IUCN) и според информация на известното популярно издание *Nature Briefing* от 2022 г. и този вид вече е включен в Списъка на застрашените от изчезване видове насекоми в САЩ в категорията „Застрашен“ (*“Endangered” – “EN”*). Новият природозащитен статут на Монарха вече е своевременно отразен и във всезнаещата Уикипедия



По Nature Briefing